

Hoofdstuk 11

Mobiliseren rondom armoede in Amsterdam-Noord

Levenslessen voor politiserend opbouwwerk

JEROEN GRADENER, SAMIRA SHADID EN SASKIA WELSCHEN

In 2018 namen twee diaconale opbouwwerkers het initiatief tot de Noord-As in het Amsterdamse stadsdeel Noord – een stadsdeel dat zich kenmerkt door een combinatie van snelle gentrificatie en hardnekkige armoede. Dit luidde een nieuwe fase in voor de opbouwwerkers, die zich tot dusver rondom het thema armoede vooral bezighielden met het verlichten van directe noden en het ‘doen wat nodig is’: de organisatie van buurtmaaltijden, luistergroepen, spreekuren en budgetcursussen. Met het oprichten van de NoordAs verlegden zij hun focus naar een meer politiserende rol. Ze gingen zich richten op het agenderen van armoede als een collectief, maatschappelijk vraagstuk, als een voorbeeld van sociale onrechtvaardigheid dat ons allemaal raakt, en dat beïnvloed wordt door politieke besluitvorming. Ze begaven zich daarmee voor het eerst op het terrein van *community organising* – kort gezegd: het mobiliseren van mensen rondom gedeelde belangen, om politieke verantwoordelijken aan te spreken en structurele maatschappelijke misstanden op te lossen (Staples & Gradener, 2012, p. 144). Concreet in dit voorbeeld: het mobiliseren van een community van bewoners in armoede rondom de structurele vraagstukken die aan hun armoede ten grondslag liggen.

Deze nieuwe rol was een zoektocht die de opbouwwerkers gaandeweg en in de praktijk samen met de bewoners verkenden. Het mobiliseren riep fascinerende vragen op over methoden, rolverdeling, procesbegeleiding, groepsdynamiek, doelstellingen en impact. Daarnaast werden de ongemakken die zich in dat proces kunnen voordoen zichtbaar. Als onderzoekers waren wij in de bevoorrechte positie om dit proces vanaf het begin

van nabij te volgen en om deelgenoot te zijn van de kwesties, uitdagingen en vraagstukken die spelen wanneer sociaal werkers mensen uitnodigen tot politiek engagement. In dit hoofdstuk beschrijven wij eerst de context en het ontstaan van de NoordAs. Vervolgens lichten wij er drie kwesties uit die zich voordeden gedurende de beschreven periode bij de NoordAs, analyseren de betekenis daarvan voor het handelen van de opbouwwerkers oftewel organisatoren en reflecteren daarop aan de hand van de theorie en literatuur. Dit resulteert in drie levenslessen: kernachtige, door praktijk en theorie gevoede handreikingen voor de omgang met specifieke uitdagingen binnen (politiserende) community organising.

De NoordAs als politiserende praktijk

Woensdag 18 oktober 2017. Een opmerkelijk gezelschap deelt de lunch in de ontmoetingsruimte van de kerk 'Hoop voor Noord', in de Amsterdam-Noordse volksbuurt het Blauwe Zand. Voor de helft bestaat het gezelschap uit bewoners van het Blauwe Zand en omliggende buurten die elkaar kennen van 'De Gulden Middenweg' en allen moeten rondkomen van een klein budget. De Gulden Middenweg is een lotgenotennetwerk opgericht door diaconaal opbouwwerker Jeanette de Waard. De andere helft bestaat uit hooggeplaatste personen uit verschillende landen, allen lid van de raad van bestuur van de internationale NGO Open Society Foundations (OSF). Met name de komst van één van hen, prinses Mabel van Oranje, zorgt voor de nodige vrolijke opwinding in de buurt.

OSF voerde tussen 2012 en 2014 een uitgebreid onderzoek uit naar de maatschappelijke participatie van bewoners van de voormalige arbeidersbuurten in het Amsterdamse stadsdeel Noord, waaronder het Blauwe Zand (Welschen, 2014).¹³ De ontmoeting in de kerk was erop gericht om te verkennen welke vervolgacties op het onderzoek OSF in Amsterdam-Noord zou kunnen ondersteunen. Maar bovenal was het een fascinerende ontmoeting tussen twee compleet verschillende werelden. De aanwezige bewoners deelden indringende verhalen over hun dagelijkse ervaringen met armoede en stelden hun woningen open voor het inter-

¹³ Het onderzoek in Amsterdam- Noord (Welschen, 2014) maakte onderdeel uit van een internationaal vergelijkend onderzoeksproject in zes Europese steden naar 'Europe's white working class communities' (zie voor het overzichtsrappport van alle zes steden: Open Society Foundations, 2014).

ationale gezelschap. Ondanks de onmetelijke verschillen tussen de twee groepen, kwamen de verhalen krachtig binnen – met als gevolg dat sommige internationale gasten zelf ook openhartig werden en verhalen deelden. Voor de Amsterdamse deelnemers was de ontmoeting een ijkpunt. Een moment waarop ze doordrongen werden van de kracht en impact van het delen van hun verhalen – voorbij de helende impact van het delen met lotgenoten, zoals ze dat al kenden van de luistergroep. Op die dag werd duidelijk dat ze met hun ervaringsverhaal impact konden hebben in de wereld van de internationale politiek en bestuur – in de wereld van de macht. De aanwezige gasten hoorden de verhalen niet alleen aan, maar namen die ook mee terug naar hun werkomgeving. Open Society Foundations besloot mede naar aanleiding van deze middag om voor langere tijd ondersteuning te bieden aan grassroots projecten in Amsterdam-Noord, waarmee ruimte ontstond voor de ontwikkeling van de NoordAs.

Urgentie van community organising

Die ervaring van de bewoners om gehoord te worden en impact te hebben, is van extra groot belang tegen de achtergrond van de ontwikkelingen in de voormalige arbeiderswijken in Amsterdam-Noord. Uit het OSF-onderzoek blijkt duidelijk dat bewoners van het eerste uur met een laag inkomen zich steeds minder thuis voelen in de buurt. Het stadsdeel kenmerkt zich door hardnekkige concentratie van armoede in bepaalde buurten, maar oefent daarnaast almaar meer aantrekkingskracht uit op kapitaalcrachtige bewoners. De opwaartse ontwikkeling (gentrificatie) van stadsdeel Amsterdam-Noord, in combinatie met bestaansonzekerheid door het wegvallen van laaggeschoolde werkgelegenheid, geeft bewoners het gevoel dat ze verdrongen en gemarginaliseerd worden. Een trend die in voormalige arbeiderswijken in heel West-Europa waarneembaar was in de periode van het (internationaal vergelijkende) OSF-onderzoek (Open Society Foundations, 2014). Op politiek niveau vertalen zulke sentimenten zich meestal op twee manieren. Enerzijds voeden ze een houding van politieke teleurstelling en onverschilligheid. Anderzijds kunnen ze de aantrekkingskracht van populistische partijen vergroten en onderlinge scheidslijnen op basis van etnisch-culturele achtergrond versterken.

In die context ontstond het initiatief voor de NoordAs, een grassroots

organisatie voor en door bewoners van Amsterdam-Noord die in armoede leven en die te maken hebben met sociale uitsluiting. De NoordAs streeft ernaar om bewoners uit heel Amsterdam-Noord met een laag inkomen te verenigen, ongeacht etnisch-culturele achtergrond. Het voorstel voor de NoordAs is in 2018 ontwikkeld door diaconaal opbouwwerkers Jeanette de Waard en Huub Waalewijn en OSF-onderzoeker Saskia Welschen. OSF bood met een ruimhartige subsidie de nodige vrijheid om te verkennen welk type actiegroep in deze setting kansrijk zou zijn. Daarbij werden al snel bewoners die in armoede leven betrokken. Tijdens bijeenkomsten in de startfase werden bewoners in armoede, afkomstig uit het netwerk van de opbouwwerkers, uitgenodigd om mee te denken en werden de inhoudelijke focus en de doelstellingen gezamenlijk geformuleerd. Iedere deelnemer werd daarbij uitgenodigd om een kennis mee te nemen, waardoor het bereik werd vergroot. Ook na de beginfase zijn beslissingen over de koers en de doelstellingen van de NoordAs altijd met de deelnemers, in de groepsbijeenkomsten, genomen.

Eerste stappen

In de NoordAs kwamen mensen die, in de eigen woorden van de groep, ‘kopzorgen hebben door geldzorgen’ samen om hun ervaringen uit te wisselen. Dat zorgde voor herkenning en sterkte mensen in het gevoel dat zij niet alleen stonden. Met andere woorden, het zorgde voor een gevoel van empowerment. Daaruit vloeide een nieuw doel voort: gezamenlijk politieke impact hebben op de plekken waar besluitvorming plaatsvindt en macht wordt uitgeoefend. Dat past goed bij de beschrijving van empowerment van Steenssens, Van Regenmortel en Schalk (2017): ‘een proces van versterking waarbij individuen, organisaties of gemeenschappen meer greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving (controle), hun vermogen aanscherpen om kritisch te reflecteren op de sociale situatie waarin men zich bevindt (kritisch bewustzijn) en in toenemende mate deelnemen aan democratische besluitvormingsprocessen’ (p. 204). De kern van de NoordAs-organisatie wordt gevormd door een actieve groep van twaalf noorderlingen, die ieder weer een grotere groep binnen zijn of haar eigen buurt en netwerk vertegenwoordigen. De kerngroep wordt ondersteund door een klein team van betaalde krachten – waarvan de diaconaal op-

bouwwerkers het zwaartepunt vormen. De NoordAs is een voorbeeld van politisering door opbouwwerkers die niet gebonden zijn aan een formele welzijnsorganisatie of aan overheidsfinanciering, wat het initiatief een grote mate van autonomie geeft. Het project is daarnaast ingebed in de organisatie van de Protestantse Diaconie, de werkgever van de twee opbouwwerkers.

Doelstellingen

De NoordAs heeft twee centrale doelstellingen. In de eerste plaats is de inzet: noorderlingen die in armoede leven versterken en emanciperen. Dankzij hun deelname aan de NoordAs doen zij kennis, vaardigheden en ervaringen op waardoor gevoelens van onmacht en marginalisering afnemen. De inzet is om een vorm van kritisch bewustzijn te bevorderen zodat deelnemers hun armoede niet langer zien als een individueel probleem, maar als een collectief maatschappelijk vraagstuk met structurele en politieke dimensies. De methodiek van storytelling – waarbij het delen van verhalen wordt ingezet om sociale verandering tot stand te brengen – vormt hierbij een belangrijk instrument. Het delen van verhalen helpt mensen om in te zien dat hun eigen ervaringen zijn ingebed in een grotere maatschappelijke context. Zodra meerdere mensen verhalen met elkaar delen over hun ervaringen, worden patronen zichtbaar en wordt het structurele, maatschappelijke of politieke karakter van die patronen duidelijk. Het delen van verhalen maakt bovendien dat mensen elkaar gaan begrijpen, zich in elkaar gaan herkennen; en die herkenning vormt een belangrijke basis voor het formuleren van gezamenlijke, maatschappelijke doelen en een motivatie voor actie.

In de tweede plaats verzet de NoordAs zich tegen de manier waarop mensen in armoede langs de zijlijn staan – zowel op het terrein van inkomen als politieke invloed – door naar buiten te treden als actiegroep, bewoners een stem te geven en invloed op het niveau van de macht na te streven. Die stem is niet altijd per se een proteststem. De NoordAs streeft er ook naar dat bewoners die altijd al weinig vertrouwen hadden in de (lokale) politiek of dat vertrouwen zijn kwijtgeraakt weer gaan participeren in het democratische proces en daarbinnen gehoord worden. De achterliggende gedachte hierbij is dat bewoners in armoede een vaste

gesprekspartner zouden moeten zijn van politici en beleidsmakers die gaan over armoedebeleid. De NoordAs heeft zich in 2020 en 2021, de periode die in dit hoofdstuk wordt beschreven, hard gemaakt voor de betaalbaarheid van huisvesting als een grondrecht, door op allerlei manieren actie te voeren. Dat is bij uitstek een urgent thema in een stad als Amsterdam waar de druk op de woningmarkt uitzonderlijk hoog is. Voor mensen in armoede is betaalbare huisvesting van levensbelang. Een veilige, betaalbare en stabiele woning vormt immers de meest centrale pijler van bestaanszekerheid. Bovendien raakt dit direct aan de genoemde spanningen rondom gentrificatie, die zich juist in stadsdeel Amsterdam-Noord zo sterk manifesteren.

Eerste resultaten

Enkele mijlpalen in 2020 en 2021 waren: directe ontmoetingen met politici waarbij ervaringsverhalen werden gedeeld; het maken van een krant met actiepunten voor het Amsterdamse woonbeleid, die werd aangeboden aan de lokale politiek; inspraak in de Amsterdamse gemeenteraad, een artikel geheel gewijd aan de NoordAs in het NRC (Krijger, 2021) en verschillende andere media-optredens, waaronder de deelname van drie leden van de NoordAs aan het programma ‘Pauw komt binnen’ (BNNVARA, 2020). Dat leverde de NoordAs niet alleen bekendheid op, maar heeft er ook toe geleid dat lokale bestuurders de NoordAs als vaste gesprekspartner zijn gaan zien en dat deelnemers van de NoordAs met politici aan tafel zitten om mee te praten over beleid. Het toewerken naar die zichtbare successen leverde de diaconaal opbouwwerkers een aantal indringende ervaringen op, waarvan we er hier drie uitlichten in de vorm van levenslessen.

Levensles 1: Bezint eer ge verbindt

Wanneer bewoners zich roeren, spitsen lokale politici vaak hun oren. De NoordAs is zo’n groep – ervaringsdeskundigen die zich roeren in het gemeentelijk armoedebeleid. Ze worden gezien als de vleesgeworden lokale democratie. Zo kan het gebeuren dat een gemeenteraadslid – ‘een rasechte activist’ – enthousiast het NoordAs-initiatief benaderde. Zelfs wees hij op de actie van zijn partij die pleitte voor een algehele huurbevroezing. Paste helemaal bij wat de bewoners eisten. Wellicht konden de mensen van de

NoordAs deze actie ondersteunen? Het enige wat nodig was: een foto uploaden met de bijgevoegde tekst ‘0 is genoeg’. Wat te doen? Want, ‘maar ik ben niet zo van die [partij]’, zegt een van de deelnemers. En: in welke mate is het verstandig dat de NoordAs deelneemt aan acties van politieke partijen? Wordt de NoordAs niet voor hun karretje gespannen? Kortom, de vraag die zich aandienende was hoe de onafhankelijke grassroots community zich tot de politieke partijen en hun agenda’s moet verhouden zodanig dat de agenda van de NoordAs wordt versterkt.

Initiatieven zoals de NoordAs opereren nooit echt in een politiek vacuüm. Er zullen altijd organisaties zijn, politiek, professioneel of vrijwillig, die zich met verwante kwesties bezighouden. Politieke partijen, belangenorganisaties zoals de woonbond of de huurdersverenigingen hebben soms het sociale, politieke of financiële kapitaal om het doel van de NoordAs – betaalbare en kwalitatief goede huisvesting – dichterbij te brengen. Ze weten de wegen naar de wethouder, kennen de vergaderagenda van de raadscommissie en hebben toegang tot expertkennis en de meer gevestigde coalities die ijveren voor degelijke huisvesting. Ook hebben zulke clubs vaak al meer organisatorische ervaring (Staples, 2016, p. 133) waardoor zij kunnen wijzen op de strategische valkuilen en de politieke ontmoedigingstactieken die op de loer liggen. Ten slotte kunnen ze, meer tastbaar, ook hun faciliteiten ter beschikking stellen, zoals vergaderruimte, technische faciliteiten en communicatiekanalen. Zaken die een grassroots community initiatief niet altijd tot haar beschikking heeft. Tegelijkertijd zitten er ook risico’s aan samenwerking met andere organisaties. Zo kan het onder de deelnemers tot stevige discussies leiden, bijvoorbeeld vanwege verschillen in politieke opvattingen. Ook dreigt er door dat verschil in toerusting inkapseling van het initiatief door sterke spelers.

Het is dus belangrijk dat de NoordAs goed nadenkt over hoe het aan gaan van een coalitie met zulke organisaties het eigen initiatief organisatorische en strategische spierkracht kan geven. In zo’n afweging kan het de moeite waard zijn om als organisers met de achterban een krachtenveldanalyse te maken. Laat het aan de deelnemers om te besluiten met welke partners zij in zee willen gaan. Lokale organisers kunnen in zo’n situatie een workshop organiseren om met de deelnemers antwoord te vinden op

de vraag wat de positieve en negatieve krachten zijn die het succes van hun campagne kunnen bepalen. Volgens Staples (2016) volgt zo'n *Force Field Analysis* een aantal stappen. De eerste stap is het bepalen wie de medestanders zijn en waarin hun steun zou kunnen zitten. Zo'n exercitie kan alleen al zinvol zijn omdat wellicht andere partners in beeld komen dan de lokale politicus die zich spontaan aandiende bij de NoordAs. De NoordAs heeft al een poging gedaan om deze medestanders in kaart te brengen en te verenigen door buurtcollectieven, woonverenigingen en organisaties uit te nodigen voor een kick-offbijeenkomst, waar de ervaringsdeskundigen op het podium stonden om hun persoonlijke verhaal te delen met de genodigden. Daarnaast probeert de NoordAs medestanders te selecteren door te bekijken of zij van toegevoegde waarde zijn om een samenwerking mee aan te gaan. Deze medestanders houden zich met dezelfde problematiek bezig waardoor zij gezamenlijk kunnen optrekken in acties. Zo heeft de NoordAs in maart 2021 samen met Bewonersplatform Vogelbuurt/IJplein en bewonerscommissie De Punt gedemonstreerd bij het Amsterdamse stadhuis om een 'time-out' te eisen van alle bouwplannen in Noord.

Daartegenover is het, als tweede stap, ook belangrijk om je mogelijke tegenstand in kaart te brengen. Immers, de acties kunnen ook weerstand oproepen. Zo kregen de organisatoren een mailtje van een ambtenaar die het niet leuk vond dat bewoners met een actiebord bij de Stopera stonden met de tekst 'praten met het dagelijks bestuur is praten als tegen een muur'. Hoe zit het met de woningcorporaties, de private verhuurders, andere politieke partijen? Wat zijn hun agenda's en hoe machtig zijn ze? Een derde stap die je met de deelnemers zet is zicht krijgen op de meer objectieve omstandigheden, zoals de lokale maar ook landelijke politieke krachtsverhoudingen en hoe het grote publiek over de zaak denkt. Is de claim van de NoordAs omstreden of past die in de tijdgeest? Ten vierde adviseert Staples om een SWOT-analyse – een sterkte-zwakteanalyse – te maken. Probeer met de deelnemers te bedenken wat nodig om de negatieve krachten te verminderen en de positieve te versterken. Met een krachtenveldanalyse ontstaat zicht op de specifieke bijdrage van mogelijke partners. Bovendien heeft zo'n analyse als voordeel dat het de deelnemers van de NoordAs aan het roer zet van hun campagne.

Levensles 2: ‘Vorming die vrijmaakt daagt uit tot denken...’ (Paulo Freire)

De NoordAs verspreidde in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 17 maart 2021 een krant onder de noorderlingen met de boodschap ‘Stem Solidair’. Het thema was de situatie op de Amsterdamse woningmarkt. Wat zijn mensen maandelijks aan huur kwijt, en welk aandeel is dat van hun besteedbaar inkomen? Wat betekent dit voor het dagelijks leven van mensen? Het idee van de NoordAs was om mensen bewust te laten kiezen voor partijen die zich hard maken voor concrete verbeteringen voor mensen met lage inkomens. Het grasduinen in partijprogramma’s kan al snel saai en abstract worden, en dat schrikt veel mensen af. Tegelijkertijd ontkom je er niet aan om de meer structurele oorzaken van ongelijkheid op de woningmarkt te schetsen. Maar hoe maak je deze herkenbaar en zorg je ervoor dat het daadwerkelijk wordt gelezen door de buurvrouw of buurman? Authenticiteit is daarbij essentieel. De organisers van de NoordAs lieten het daarom aan de deelnemers om de onderwerpen voor de krant te bepalen.

Een klassieke opdracht in community organising is de alledaagse ervaringen van mensen als basis te nemen voor mobilisatie. De grondlegger van het hedendaagse community organising, Saul Alinsky (1971), formuleerde het zelfs als regel twee van zijn dertien *Rules for Radicals*: ‘Wijk niet af van de expertise van mensen’. Belangrijk hierbij is om die ervaringen te transformeren tot inzichten. Bijvoorbeeld over hoe de politieke en sociale omstandigheden van mensen de dagelijkse ervaringen van uitsluiting en armoede vormen en in stand houden. En daar zit iets dubbelzinnigs in. Aan de ene kant zeg je tegen bewoners: wij nemen, anders dan anderen, echt serieus wat jij denkt, voelt en vindt. Aan de andere kant denk je als organisator: maar het is ook belangrijk dat je begrijpt waardoor je die dingen denkt, voelt en vindt. De Braziliaanse pedagoog Paulo Freire ontwikkelde in de jaren zestig deze vorm van kritische pedagogiek onder de naam ‘conscientização’. Volgens hem was het noodzakelijk om mensen los te weken van een soort ‘naïef’ bewustzijn. De spontane evaluaties van mensen in achterstandssituaties, meende hij, dragen altijd de sporen van de achterstand waarin ze leven en houden hen daar ook in vast. Met andere woorden: in hun denken komt de berusting met hun ondergeschikte

positie in de samenleving terug.

Ledwith, een van zijn volgelingen (2005) omschrijft dit proces van ‘*conscientização*’ als ‘ontmantelen van de dominante gedachte’ en Ibrahim (2017) als ‘het opsporen van sociale en politieke tegenstellingen’. Freire (1970) omschreef het zelf als een leerproces dat ‘... vraagt om intens vertrouwen in de mensheid, vertrouwen in het vermogen om te bouwen en opnieuw te bouwen, om te creëren en opnieuw te creëren, ... de roeping om volledig te worden als mens (wat niet het voorrecht is van een elite, maar het geboorterecht van iedereen’. Kortom, ‘*conscientização*’ is een democratiserende praktijk, als contrapunt voor de traditionele pedagogiek van ‘banking’, waarbij de docent ervoor moet zorgen dat bepaalde kennis in de hoofden van zijn of haar pupillen terecht komt. In het proces van kritische kennisontwikkeling van Freire daarentegen, ondersteunt de organisator deelnemers allereerst in het benoemen van de moeilijkheden in hun leven als ‘grenservaringen’. Dit soort ervaringen, aldus de kritische pedagogen, kunnen leiden tot vormen van zelfverwijt, zolang er geen inzicht is in de oorzaken ervan. Zoals Germaine, een voormalige bakfietsmoeder die in de verkiezingskrant vertelt dat ze haar hele maandelijks inkomen aan huur kwijt is. Als ze vertelt dat ze door haar scheiding gedwongen was om in de vrije sector te huren, ontstaat een eerste inzicht in de oorzaak van haar penibele situatie: de losgelagen woningmarkt in Amsterdam. Een tweede stap in het proces van kennen naar inzicht komt wanneer ze antwoordt op de vraag waarmee ze geholpen zou zijn: ‘De huur zou blijvend moeten worden verlaagd. En daarnaast een vaste baan om de huur op te kunnen brengen.’ Het geeft haar, net als anderen in vergelijkbare situaties, een perspectief. Dat perspectief is een betaalbare huur en een stabiel inkomen.

Het delen van deze verhalen met anderen in soortgelijke situaties zorgt ervoor dat armoede-gerelateerde problemen in het dagelijks leven niet meer gezien worden als een privéprobleem, maar als maatschappelijke kwestie. Socioloog Mills (1959) beschrijft in zijn werk ‘*The sociological imagination*’ hoe mensen het vermogen kunnen ontwikkelen om deze persoonlijke belevingen in groter maatschappelijk verband te plaatsen, waardoor zij niet langer hun *private trouble* zien als iets dat zij zelf hebben veroorzaakt, maar als gevolg van structurele maatschappelijke problemen.

Dit staat in een schril contrast met hoe mensen in armoede veelal worden aangemoedigd om slimmer met hun geld om te gaan, wat duidt op een persoonsgerichte aanpak van armoede. Een ander aspect van kritische kennisontwikkeling is het ontleden van de ervaring en het vertalen naar wat een gewenste situatie zou moeten zijn (Gradener & De Kreek, 2019). Yvonne, ook een noorderling, die bijna veertig procent van haar inkomen kwijt is aan huur (inclusief een parkeerplaats terwijl ze geen auto heeft) stelt het zo: ‘De meeste inkomens blijven ver achter bij de prijsstijgingen. Lang niet alles wordt gecompenseerd. Het zou verstandig zijn om het hele toeslagensysteem stop te zetten en de basishuren te verlagen, misschien een optie bij de verkiezingen.’

Met die laatste zin is de cirkel rond. Het geeft de organisers een aanknopingspunt om de alledaagse noden van Yvonne, Germaine en de andere noorderlingen in armoede te verbinden aan abstracte teksten als verkiezingsprogramma’s. Critici verwijten de Freirianen wel eens paternalisme. Immers, ze onderscheiden mensen in naïeve en kritische denkers. In deze tijd zou dit ter rechterzijde gezien worden als een vorm van politiek correct, *woke* denken om het denken van de ‘doorsnee burger’ kritisch te bekijken. In de praktijk is het prikkelen van deelnemers om hun kennis als bron te zien voor inzicht een precair proces, dat veel vraagt van de ambachtelijkheid van de organisator – als mens en niet als professional, waarbij geduld, respectvol handelen, authenticiteit en wederkerigheid sleutelwoorden zijn. In de woorden van Freire: ‘(...) een horizontale relatie waarbij het wederzijds vertrouwen tussen de dialogen een logisch gevolg is (...) liefdevol, nederig en vol vertrouwen (...) in een steeds hechtere associatie in het woorden geven aan de wereld.’

Levensles 3: Verschillen overstijgen is hard werken

Net als in de rest van Europa heerst in Amsterdam-Noord een discours van anti-migratie, waarbij vluchtelingen veelal als zondebok fungeren. Soms wordt in het publieke debat de nieuwkomer aangewezen als veroorzaker van het huidige tekort aan sociale huurwoningen door de vermeende voordelen die hij zou genieten op de Nederlandse woningmarkt. Ook tijdens een bijeenkomst van de NoordAs ontstond er een discussie over deze kwestie. Alhoewel het belangrijk is om zulke conversaties te voeren, vreesden de

community organisers dat een van de deelnemers, die statushouder is, zich misschien onveilig zou kunnen voelen. De organisers zochten daarom naar een manier om de tegenstellingen op basis van achtergrond te overstijgen.

Het overstijgen van verschillen in een diverse groep begint allereerst bij het beklimmen van de *empathy wall*, beschreven door de Amerikaanse socioloog Hochschild. Zij beschrijft in 'Strangers in Their Own Land' (2016) het sentiment van verlies onder de arme witte onderklasse van de Amerikaanse midwest. We kennen ze als de rabiante Trump-stemmers, de 'basket full of deplorables', volgens oud-presidentskandidaat Hillary Clinton. Hochschild wist zich nauwelijks raad met hun onbeschaamde anti-migrantensentiment. De socioloog geeft toe dat ze diep in zichzelf moest graven om zich open te kunnen stellen voor hun verhalen. De empathy wall waar ze vervolgens overheen moest, ervoer ze als een hoge steile wand met haar last van de geprivilegieerde, succesvolle wetenschapper. Pas door aandachtig luisteren was ze in staat het verhaal van verlies op te tekenen van de midwesterners. Deze groep zag als gevolg van de vlucht naar lage lonenlanden hun economie en gemeenschap teloorgaan. Met de komst van migranten uit Midden- en Zuid-Amerika hadden zij het gevoel achter aan de rij te moeten plaatsnemen voor steun van hun overheid. In 'Sociale cohesie in gentrificerende arbeiderswijken van Amsterdam-Noord' beschrijven Van den Kamp en Welschen (2019, p. 372) een sentiment van vervreemding. Sommige bewoners van de tuindorpen in Noord voelen zich steeds verder 'vervreemd' van hun woonplek door de instroom van zowel hogere-inkomensgroepen als prioriteitsdoelgroepen (zoals vluchtelingen) voor sociale huur. Deze veranderingen leiden tot meer anonimiteit onder de bewoners en hierdoor een afname van de sociale cohesie in de buurt.

Als community organiser is het van belang die muur van empathie met een grote regelmaat te beklimmen om onderliggende sentimenten van burgers te ontdekken en begrijpen (Gradener, 2016, p. 183). De Amerikaanse socioloog Richard Sennett beschrijft in 'Building and Dwelling: Ethics for the City' (2019) hoe hij binnen de Chicago school studenten trainde in zelfbeheersing, wanneer ze stereotyperende of bevooroordeelde reacties tegenkwamen tijdens hun veldwerk in de precare wijken van

Chicago. De schokreflex moest worden ingeruild voor de reflex van interesse: 'Oh, leg eens uit.' Met dit devies bepleit hij een zekere onverschilligheid.

Waar Sennett 'indifference to difference' voorstaat vanuit de effectiviteit van collectief handelen, bepleiten Hoffman, Geldof en Koning (2014) op individueel niveau dat de sociaal werker zich juist bewust is van het specifieke levensverhaal van de deelnemers. Wie 'te eenzijdig focust op de etnisch-culturele origine loopt het risico te vervallen in een culturaliserende houding die cliënten reduceert tot alleen hun etnisch, nationale of religieuze identiteit, die hun gedrag en opvattingen enkel en alleen verklaart vanuit hun etnische, nationale of religieuze achtergrond en deze achtergrond beschouwt als statisch, homogeen en algemeen geldend voor ieder groepslid.' De dialoog over hoe specifieke culturele praktijken of betekenissen, maar ook ervaringen zichtbaar worden in het individuele levensverhaal biedt, paradoxaal genoeg, een vruchtbare basis om de angel uit onderlinge op afkomst gebaseerde verschillen en verwijten te halen.

Naast doelbewuste onverschilligheid én nieuwsgierigheid naar het individuele verhaal, is ook een derde strategie interessant om te verkennen: dat is een vorm van 'restorative practice'. We kennen 'restorative practices' in het groot uit de 'Truth and Reconciliation' processen in Zuid-Afrika (Allias, 2011). Een commissie organiseerde dialogen in dorpen en steden met de witte, zwarte en gekleurde bewoners. Mensen werden uitgenodigd om tijdens openbare bijeenkomsten naar voren te komen, en hun verhalen te delen over het leed dat hen was aangedaan tijdens de apartheidperiode. Het vraagt van de organisator en van de deelnemers om een gedisciplineerde dialoog waarin respectvol geluisterd wordt en niet geoordeeld. De NoordAs past al soortgelijke praktijken op impliciete wijze toe door mensen met verschillende achtergronden het podium te geven om verhalen met elkaar te delen. Het uitnodigen tot het delen van ervaringen van angst, verlies en schaamte is er niet op gericht om de tegenstellingen in de groep op te heffen, maar in de geest van de godsdienstfilosoof Martin Buber een nieuwe verstandhouding te laten ontstaan waarbij de verschillende ervaringen begrepen en gezien worden. Volgens Owen en Westoby (2011) opereert de community organisator als een choreograaf die uitnodigt tot een dans. De openingsbeweging is die waarbij een van deelnemers zich

presenteert aan de anderen – ‘Ik heet X en ik ben hier om de volgende reden’. De tweede beweging is die van de respons, waarbij een deelnemer Y reageert op X – ‘Ik heet Y en ik ben hier om de volgende reden’. De derde beweging – respons op de respons – is wanneer andere deelnemers reageren op de inbreng van X en Y. Buber (2016) omschreef deze drieslag in de dialoog als de Ik-Jij-Wij beweging. De organisator luistert goed naar wat de deelnemers inbrengen, verbindt de mogelijk gedeelde ervaringen en houdt dit iteratieve proces op gang tot de deelnemers de gemeenschappelijkheid in hun ervaringen ontdekken.

Een veeleisende en verrassende praktijk

Het mobiliseren van mensen in armoede, zo ervaren de organisatoren van de NoordAs, is een complexe, veeleisende, indringende maar bij uitstek verrassende en organische praktijk. Het is complex omdat het zowel oog vraagt voor het persoonlijke verhaal van de deelnemers als voor de drempels die mensen moeten overwinnen om dat verhaal te durven delen met lotgenoten en buitenstaanders. Vaak zijn hun ervaringen met hulpverleners gekleurd door teleurstellingen, onmacht en stigmatisering, en is het vertrouwen in de medemens flink beschadigd. Om die ervaringen te durven delen moet over een hoge drempel worden gestapt, maar het is ook een politieke daad. Het roept immers systeemverantwoordelijken en professionals in de dienstverlening, maar ook in de beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering ter verantwoording. Hiermee ontlokken community organising activiteiten ook reacties aan deze partijen en andere belangenorganisaties die, vanwege gedeeld of juist bedreigd eigenbelang, zullen proberen het initiatief in te lijven of te ontkrachten. Een heldere krachtenveldanalyse en een daarop geënte strategie om de deelnemers toe te rusten voor de krachten in die politieke arena, zo zagen we, is cruciaal. Deze vorm van community organising is ook veeleisend voor de opbouwwerkers omdat het een permanente zelfreflectie vraagt op de fragiele balans tussen hun rol als facilitator en die van pedagoog. De pedagoog als kritisch agogoog die mensen ondersteunt om hun ervaringen te onderzoeken en te transformeren naar in dit geval inzichten in de structurele oorzaken van hun armoede. De grote verklaringen liggen voor het oprapen in de sociologische, politieke en beleidsmatige clichés. De kunst is om inzichten

te laten rijpen op basis van alledaagse en diep doorleefde ervaringen.

Tot slot zagen we in de derde levensles ook hoe indringend community organising kan zijn in contexten met een grote culturele diversiteit. De diversiteit kan de bron zijn voor onderlinge vooroordelen bij de deelnemers. Recht doen aan achtergronden zonder die te beoordelen, vraagt van de diaconaal opbouwwerkers een diep begrip van ervaringen van falen en afwijzing. Maar het vraagt ook geduld en standvastigheid om diepgevoelde tegenstellingen in gemeenschappelijke levensvragen van de deelnemers te verkennen. Dat is cruciaal, omdat juist die herkende gemeenschappelijkheid in ervaringen een voorwaarde is voor effectieve community organising.

Auteurs

Jeroen Gradener is hoofddocent Social Work aan de Hogeschool van Amsterdam en is als adviseur betrokken bij de NoordAs. Hij houdt zich bezig met onderzoek naar democratiserende praktijkontwikkeling in het sociaal domein.

Saskia Welschen werkt als senior onderzoeker bij het Amsterdams Kenniscentrum voor Maatschappelijke Innovatie van de Hogeschool van Amsterdam en als zelfstandig onderzoeker. Ze is als zelfstandig onderzoeker/adviseur betrokken bij de NoordAs.

Samira Shadid is docent bij de opleiding Social Work aan de Hogeschool van Amsterdam en is anderhalf jaar als community organiser werkzaam geweest bij de NoordAs.

Referenties

- Allias, L. (2011). Restorative Justice, Retributive Justice, and the South African Truth and Reconciliation Commission. *Philosophy & Public Affairs*, 39(4), p. 331-363.
- Alinsky, S. (1971). *Rules for Radicals*. Random House.
- BNNVARA (2020, 27 december). 'Pauw Komt Binnen'. Aflevering 6: Armoede.
- Buber, M. (2016). *Ik en Jij*. Uitgeverij Bijleveld.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Herder and Herder.
- Gradener, J. (2016). *Keys to the community. A multiple case study into professional legitimation in community development practice*. Doctoral Dissertation: Utrecht University.

- Gradener, J., & De Kreek, M. (2019). Negotiating consent in neighbourhood-based community development work. In S. Banks, & P. Westoby (Eds.), *Ethics, equity and community development (Rethinking Community Development)*, p. 83-102. Policy Press.
- Hochschild, A.R. (2016). *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right*. The New Press.
- Hoffman, E., Geldof, D., & Koning, M. (2014). Superdiversiteit op de frontlijn. Diversiteitsbewuste communicatie is een noodzaak. *Alert: Tijdschrift voor Sociaal Werk en Politiek*, 40(4), p. 6-13.
- Ibrahim, S. (2017). How to Build Collective Capabilities: The 3C-Model for Grassroots-Led Development. *Journal of Human Development and Capabilities*, 18(2), p. 197-222.
- Krijger, A. (2021, 1 april). Wonen in Noord is veel te duur: actiegroep pikt het niet langer. *NRC*.
- Ledwith, M. (2005). *Community Development: A critical approach*. Policy Press.
- Owen, J. R., & Westoby, P. (2011). The structure of dialogic practice within developmental work. *Community Development*, 1, p. 1-14.
- Mills, C.W. (1959). *The Sociological Imagination*. Oxford University Press.
- OSF (2014). *Europe's white class communities: A Report on Six EU Cities*. Open Society Foundations.
- Sennett, R. (2019). *Building and Dwelling. Ethics for the City*. Penguin Books.
- Staples, L. (2016). *Roots to Power: A Manual for Grassroots Organizing*. (3de ed.). Abc-Clio.
- Staples, L., & Gradener, J. (2012). De effectiviteit van politisering. Drie Amerikaanse lessen van community organising. In J. Uitermark, A-J Gielen, M. Ham, *Wat werkt Nu Werkelijk? Politiek en Praktijk van Sociale Interventies* (p. 144-166). Van Gennep.
- Steenssens, K., Van Regenmortel, T., & Schalk, R. (2017). Kwaliteitsstandaarden voor de ontwikkeling van instrumenten voor het evalueren van empowerment: Van theorie tot praktijk in welzijnsorganisaties. *Gedrag & Organisatie*, 30(3).
- Van den Kamp, L., & Welschen, S. (2019). Sociale cohesie in gentrificerende arbeiderswijken van Amsterdam-Noord. *Beleid en Maatschappij*, 46(3), p. 366-389.
- Welschen, S. (2014). *White Working Class Communities in Amsterdam*. Open Society Foundations.